

PRESA ÎN RĂSCOALA, DE LIVIU REBREANU

Aplicații pe text

Matei Damian

Rândurile ce urmează se vor constitui într-un studiu succint asupra funcțiilor și efectelor presei la nivelul personajului de operă literară.

Astfel, romanul *Răscoala* are o mare însemnătate în ce privește rolul presei în evoluția diferitelor personaje, pe de o parte, și a personajului colectiv, de cealaltă parte. Se impune o analiză atentă în acest caz dat fiind că volumul lui Rebreanu, pe lângă țesătura zvonistică deosebit de bogată, are printre protagoniști un ziarist: Titu Herdelea. De altfel, termenii *presă*, *gazete*, *jurnale*, apar deseori în construcția subiectului, insinuându-se în discuțiile dintre personajele-comentatori ai frământărilor interne ale perioadei. Iată câteva exemple:

„Poate ne-o feri Dumnezeu de pârjol! zise Rogojinaru într-un rând. Numai stăpânirea să fie cuminte și energică. Țăranului îi trebuie dreptate, cucoane, dar și stăpân. Dacă stăpânul e slab, dreptatea nu-i mai ajunge. De aceea zic că fără o mână tare nu se vor liniști oamenii. Eu nu mă iau după jurnale, că jurnalele spun mai multe minciuni decât adevăr. M-am întâlnit însă alaltăieri cu un arendaș ovrei de pe lângă Vaslui. Ce mi-a povestit bietul om, nici nu-ți vine a crede. [...] Ei, apoi vedeți dumneavoastră, cum să se potolească oamenii și cum să fie ascultători, dacă tocmai cârmuirea îi învață la rele? Destul că opoziția își face de cap și țipă prin toate jurnalele că țăranii au dreptate și că sunt niște mielușei...” (Rebreanu, 1971: 220)

Vom vedea că lipsa de încredere a arendașului Ilie Rogojinaru față de presă e caracteristică aproape tuturor celor care au de-a face cât de puțin cu lumea mișcărilor țărănești pictate în roman. Cartea respiră ușor mitic, construind o aură de respingere a veridicității instituției de presă în sine. Dacă la nivelul personajului colectiv informațiile vin oricum pe canale aproape ancestrale (zvon, posibili mesageri călărind cai albi etc.), e mai dificil de explicat contaminarea constantă cu lipsa creditării presei până și la nivelul mișcărilor mai luminate. Cea mai bună pildă în acest sens este atitudinea lui Miron Iuga:

„Rămase un răstimp cu ochii la Grigore, pe urmă se întoarse iarăși spre Titu, pe care înfățișarea și primirea bătrânului îl cam zăpăcise. Îl întrebă despre părinți și frați, apoi cum, când și de ce a trecut Carpații... Auzind că face versuri și vrea să scrie în gazete, Miron Iuga avu un gest disprețuitor. Îl observă și Titu, și Grigore, și amândoi se uluiră.” (Rebreanu, 1971: 54)

Desigur că uimirea celor doi interlocutori mai tineri ai bătrânului boier e un precipitat al diferenței de mentalitate, ca și al cioburilor de contact, direct sau nu, cu lumea țăranilor. Situându-ne pe aceste coordonate, nu mai putem vorbi de contaminare, ci poate doar de simbioza stăpân-supuși; o astfel de ființă bicefală nu poate fi decât conservatoare, chiar dacă potrivirea la suprafață a concepțiilor nu va însemna mai târziu și o aderență de fond a opiniilor: Miron Iuga este îndepărtat brutal atunci când simbioza nu mai funcționează.

Plutonierul Silvestru Boiangiu este șeful postului de jandarmi din Amara. În rolul ingrat pe care presa îl are de jucat în conflictul țăranilor cu Puterea, jandarmul nu poate fi decât zonă-tampon. Paradoxal, ca unul a cărui meserie este nu zvonul, ci faptul real, plutonierul disprețuiește presa, pe care o consideră (cum altfel?) organ de propagare a unui soi ciudat de salivă guvernamentală. El este exemplarul ce ilustrează perfect principiul jurnalistic al *proximității spațiale*, potrivit căruia gradul de interes al unei știri crește pe măsură ce aria evenimentului se apropie mai mult de receptor. Boiangiu crede doar ce vede și ce aude la telefon de la un eventual șef direct; altfel, într-un acces de furie cazonă, își scuipă pe nevastă tot disprețul față de presă, pe care o găsește țap ispășitor al unor zvonuri de culoare incertă:

„Doamna Boiangiu citea Universul foarte regulat și era spăimântată de veștile despre tulburările țăranilor tot mai stăruitoare, care eclipsau toate crimele și faptele diverse ce o interesau de obicei pe ea în jurnal. De vreo două zile însă, de când citea despre lumea care se refugiase la orașe, își întreba într-una soțul că ea ce face și cum rămâne aici s-o omoare țărani? Plutonierul își simțea subminat curajul militar prin intențiile ei de fugă, iar pe deasupra, cum doamna vorbea și în fața jandarmilor și chiar a civililor, îi demoraliza oamenii și răspândea între sătenii lui gânduri de rebeliune. A admonestat-o cu frumosul, a și înjurat-o, dar cucoana se ținea scai:

- Cu mine ce-ai hotărât, bărbate? Mă ții aici să mă...

- Ascultă, Didino, mă scoți din sărite! izbucni Boiangiu, profitând că erau singuri. N-auziși cu urechile tale că vine prefectul cu comandantul companiei?

- Am auzit, dar...

- Atunci să mă slăbești! Am să-ți bag pe foc Universul, fi-ți-ar al dracului!... Nici nu-mi mai pot face serviciul în tihnă din pricina smiorcăielilor tale! Te omoară și te omoară țărani! Parc-ai turbat! Dac-o fi să te omoare, las' să te omoare cu mine împreună, că d-aia te-am luat și te-am făcut cucoană de militar din ce n-ai fost!" (Rebreanu, 1971: 258)

Trecând prin acest episod tratat aproape umoristic, trebuie să observăm un pasaj care pare că ar face tranziția spre pasul final al înstăpânirii unui crepuscul de utilitate a presei, idee care acoperă tot mai mult subiectul operei de-acum încolo:

„Tribuna presei era aproape goală. Doar vreo trei redactori care dezbăteau împreună cu Titu Herdelea probabilitatea căderii guvernului, și bătrânul reporter parlamentar de la Universul, Bididiu, care în colțul său rezervat, dormita gâfâind în așteptarea deschiderii ședinței. Trecuse de cinci, și jos, în incintă, numai câțiva deputați obscuri și plictisiți căscău cu gravitate de mameluci. Tribunele însă gemeau de lume. Un redactor tinerel, plimbându-și privirea peste fețele înroșite de curiozitate și enervare, remarcă diplomatic:

- Numai moșieri și arendași în tribune... Parcă discursurile de aici o să-i apere de furia țăranilor!" (Rebreanu, 1971: 237)

Rândurile se constituie parcă într-un fel de act de naștere întârziat al știrii neoficiale ca unică sursă demnă de încredere. Revolta se întinde maladiv, total insensibilă la comunicate oficiale sau discursuri parlamentare. Presa e un figurant tot mai trist, iar scena îndepărtării lui Titu Herdelea din însuși tabloul schingiuirii post-revoluționare a țăranilor e reprezentativă, sub invariabilul spectru cazon, punctat doar de îmblânziri de circumstanță:

„Când un soldat începu să lovească, Titu Herdelea, care șoptise mereu „îngrozitor, îngrozitor”, ca să-l audă prefectul Baloleanu, își pierdu deodată stăpânirea și, apropiindu-se de Tănăsescu, îi zise revoltat:

- Domnule maior, ajunge!... E insuportabil!... Asta e...

Maiorul, parcă l-ar fi palmuit, tresări:

- Ce-ai zis?... Cine ești dumneata... Ce cauți aici?... Cum îți permiți să te amesteci dumneata în...

- Mă numesc Titu Herdelea și sunt...

- Nu vreau să știu nimic! continuă Tănăsescu cu pumnii strânși. Imediat să părăsești primăria, altfel te arestez și te pun între baionete!... Imediat!... Imediat!...

Prefectul Baloleanu înmărmuri. Energia maiorului cu țărani nu-i displăcea, deoarece îl scutea pe dânsul de-a fi energic și de-a se încălca cu eventualele răspunderi. Orice ar interveni ulterior, el se poate spăla pe mâini. Dar incidentul cu un ziarist bucureștean și prieten al lui Grigore Iuga poate să creeze complicații cu repercursiuni mai mult decât plicticoase. Reculegându-se puțin din stupoare, interveni amical și în franțuzește, căutând să calmeze pe Tănăsescu, care se îndârjea din ce în ce mai tare."

(Rebreanu, 1971: 406-7)

Concesiile pe care pare să le facă, recunoscând consecințele pe care le avusese comportamentul său față de un ziarist, nu sunt totuși menite să-l aducă pe Titu înapoi:

„Și Tănăsescu se împlânzi văzându-l că se depărtează. Din clipa când a auzit de la prefect că e ziarist, furia i-a scăzut brusc, fără să arate însă că s-ar da bătut. Acum câțiva ani, fiind în garnizoană la Turnu Severin, a palmuit la un chef pe un gazetăraș local. S-a făcut un război enorm; toate ziarele din București l-au luat în primire; a ajuns la consiliul de reformă. Dacă n-ar fi avut în memoriu afacerea asta, azi ar fi de mult locotenent-colonel."

(Rebreanu, 1971: 407)

Cu toate acestea,

„- Nu pot permite să fiu înfruntat în exercițiul funcțiunii! făcu dânsul umflându-și glasul, ca să-și păstreze aparența de mânie.” (Rebreanu, 1971: 407)

De remarcat faptul că nici ziaristii nu mai cred în materialul publicat (dacă au crezut vreodată), ci se hrănesc cu știri senzaționale, dar nepublicate sau nepublicabile. Tot ce poartă amprenta ștampilei oficiale e tremurător și nesigur, în timp ce informațiile care circulă „pe sub mână” par cel puțin credibile. În speță, următorul pasaj e de o franchețe uimitoare, funcționând atât ca umbrelă totală a schimbului de informații dintre personaje, cât și ca pretext (ori, poate, tocmai ca ferment) al agitației maselor:

„- ... Dar ședința e fleac. Să vă spun eu o știre extraordinară și senzațională. A adus-o adineauri șeful de cabinet de la Interne. E caldă... [...] Vă închipuiți ce panică a produs în guvern știrea asta. [...] Se pare că și din Ilfov, împrejurul Bucureștilor, s-au primit informații că țărani se agită [...]

Informațiile reporterului stârniră consternare. Gâturi curioase din tribuna vecină se întindeau să audă. Un redactor obiectă totuși:

- Câte basme circulă acuma...

- Ce basme, bre? se indignă Popescu-Răcaru. N-auzi că știrea e proaspătă [...] De altfel eu o și duc la gazetă. Nu știu însă dacă ne-o lăsa guvernul s-o dăm.

- Eu nici n-o mai comunic, făcu Bididiu somnolent. Ar fi inutil. Noi nu publicăm decât informații cu ștampila oficialității.” (Rebreanu, 1971: 237-38)

În aceste condiții, înotând în propria lipsă de consistență, presa devine aproape ridicolă. Esența însăși a actului mediatic este dizolvată chiar de făuritorii acestuia, ce par a se preta la o joacă pretențioasă și sterilă cu informația. Știrile „calde” nu sunt (sau nu pot fi) publicate, iar cele deja publicate respiră doar sub masca inutilității; acestea din urmă circulă total haotic, fără vreun orizont, având cel mult rolul unor efecte speciale în giganticul film al revoltei. Nu mai e necesar să afirmăm că știrile de presă sunt practic inexistente la nivelul maselor protagoniste ale răscoalei, țărani alegând și prelucrând informația într-o manieră tainică și din surse aproape fabuloase. Iată cum vede acest context Lucian Raicu:

„Impresia este hotărâtă de misterioasa apariție a „vestitorilor” călăreți pe cai albi, trecând din sat în sat (așa se povestește, puțini sunt cei care pot chiar jura că i-au văzut cu ochii lor) și sfătuind pe țărani să treacă la împărțirea pământurilor boierești conform poruncii unui „vodă” la fel de misterios. Călăreții aceștia pe cai albi sunt niște ființe ciudate de concrete și totuși impalpabile.” (Raicu, 1967: 241)

Tot Lucian Raicu explică geneza tainicelor știri ce respirau de nicăieri, și la care nu părea să aibă acces nimeni, în afara țăranilor (adică a celor *interesați de astfel de informații*):

„Vestitorii aceștia în alb sunt proiecția stării de spirit a țăranilor, a speranțelor pe care ei nu îndrăzneau să și le mărturisească cu glas tare unul celuilalt și tocmai de aceea simțeau nevoia să le atribuie unei forțe în același timp miraculoase și concrete. (Raicu, 1967: 241)”

Dacă ziariștii se fereau să oficializeze știri sigure, țăranii pun ștampile la foc automat pe himere. L. Raicu explică de ce:

„Nu e o întâmplare, astfel, că propria lor voință de dreptate se întruchipează grav într-o poruncă. Până aici au vorbit și s-au sfătuit, au mai dat înapoi, au ezitat – dar ceea ce se întâmplă acum e cu totul altceva, acum ce vor ei înșiși este o poruncă, căreia nimeni, chiar să vrea, nu i se mai poate sustrage. Porunca aceasta glăsuiește (așa ar fi spus călăreții, oamenilor nu le rămâne decât s-o treacă la fapte)” [...] (Raicu, 1967: 243-44)

Deci masa țăranilor are nevoie doar de un mesager „botezat” cumva la rezeală cu tuș oficial, necesar îmbrăcat în alb și ecvestru ca apariție; deși fără mare importanță, multiplicarea solului în două exemplare identice nu face decât să sporească rama oficial-mitică a rapidelor apariții. Că porunca nu există decât închisă într-un Țarc Țărănesc, e lesne de observat, ca și aura de semizeu a eventualului vodă, dublu mental în conștiința țăranimii a unei incerte persoane de pe tron.

Din cele spuse până aici, s-ar deduce clar că un vodă cu suman și doi jochei costumați în surori de caritate sunt lipsă la apel. Cert, nici porunca nu e de găsit; pe scurt, toate aceste cărți de joc nici nu există în realitate. Cu toate acestea, imensa știință a tehnicii literare proprie autorului *Răscoalei* ne fotografiază acest ciclu al poruncii domnești ca extrem de veridic. Cel ce parcurge cu atenție evoluția știrii de-a lungul subiectului operei nu realizează că trage pe nas acid acetic: joaca oficial/neoficial, real/ne-real/ireal/fabulos nu se desfășoară decât sub supravegherea atentă a gloatei; până și în conștiința lectorului, tot masa țăranilor dictează regulile, prin sufocarea verde a percepției informației de către ceilalți:

„De ce-ai ascuns porunca lui vodă, dom’ primar? (Rebreanu, 1971: 333)”

Interesantă este aici confruntarea dintre primar (oficial) și țărani (de fapt, Trifon Guju). Ambii par a se război pe un teren al posesiei asupra informației, ca și a mijloacelor de naștere a acesteia:

„Pravilă, aflând numai acum despre ce e vorba, se scuză că el n-a primit nici o poruncă de nicăieri de alaltăieri, când a plecat prefectul, că poșta nu a mai venit, iar telefonul s-a stricat tot de atunci, fie că s-or fi tăiat firele undeva, fie din altă pricină. Trifon îi ceru cu glas poruncitor, parcă el ar fi fost mai mare în sat (s.n.), să trimită străjile să cheme pe toată lumea la cancelarie [...]

Atunci Trifon Guju, furios, chemă străjile și le porunci el (s.n.) să meargă din casă-n casă și să strângă pe oameni la primărie.” (Rebreanu, 1971: 333-34)

Chiar dacă temporar, succesul lui Trifon Guju este profund simbolic: până la eventuale probe contrarii, monopolul asupra veridicității oricărei informații este deținut de protagoniștii inerenței.

Referințe:

Raicu, L. (1967). *Liviu Rebreanu*, București: Editura pentru Literatură.

Rebreanu, L. (1971). *Răscoala*, Cluj-Napoca: Dacia.

Abstract

The present approach aims to present the results of an exploration of the novel Răscoala de Liviu Rebreanu whose aim was to analyse the functions and the effects of the press upon the literary hero, be it an individual or collective one. This novel has been selected for analysis for the Romanian literature considers it to be very important for the way it deals with this topic.

Résumé

Le papier se propose de présenter les résultats de l'exploration du roman Răscoala par Liviu Rebreanu qui a été entreprise au but d'analyser les fonctions et les effets de la presse sur l'héros littéraire, soit il un personnage individuel ou collectif. On a choisi ce roman parce que l'on considère comme très important pour la manière de traiter ce sujet.

Rezumat

Lucrarea își propune o explorare a textului prezentat în romanul Răscoala de Liviu Rebreanu întreprinsă cu scopul de a analiza funcțiile și efectele presei la nivelul personajului de operă literară, fie acesta un personaj individual fie unul colectiv. S-a optat pentru acest roman deoarece în literatura română este considerat ca având o mare însemnătate pentru abordarea acestei teme.